توێژینەوەیێك دەربارەی نووسینە توركی یەكانی رەفیق حیلمی "١٨٩٨ - ١٩٦٠"

● مصطفى نەریمان ●

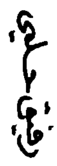

مامۆستای خوالی خوش بوو رەفیق حیلمی كوردیو عەرەبیو توركیو فارسیو فەرەنسی بە خوێندن و نوسینەوە بە باشی دەزانیو لە هەر پێنج زمانەكەدا بلاوكراوەشی هەیە.

سەرەتای نووسینی رەفیق حیلمی لە توركییەوە دەست پێدەكات لەم لایەنەوە خۆی دەڵێت (لە تەمەنی پانزدەساڵیدا كە هێشتا لە قوتابخانەی ناوەندی ئەم خوێند دەستم دابوە شیعروتن، بەلام ئەوسا كە خوێندن لە ولاتەكەماناو لە هەموو عیراقدا بە توركی بوو منیش بە توركی شیعرم ئەهۆنیەوە، چونكە ئەبێ راست برۆین كە هێشتا بیری نیشتمان و میلەت لەوێ بمێنێ تەنانەت باسی هەرچی شتێك كە بەسیاسەتەوە پەیوەستی هەبێ وە شتێ كە بێتەهۆی رووناكی مێشكمان لەم لایەنەوە رێی بەبیری ئێمەدا هاتنی نەزانی بوو وە نەیدۆزیبۆوە، ئنجا دیارە كە ئەو شیعرانەی دەوری منالیم بریتی بوو، لە لاسایی كردنەوەیەكی ئەو شاعیرە توركانە كە لەو سەردەمەدا ناوێكیان هەبوو و لە گۆڤار ونامیلكەكانی ئەو رۆژانەدا بەرچاومان ئەكەوت و ئەمان خوێندەوە، نەك من وەیا ئەوانەی كە ئەو رۆژە لە تەمەنی منا بوون تەنانەت شاعیری بەرزو ناوداری كورد ـ عورفی بەگی دیاربەكری كە لەو سالانەدا لە كەركوك مودیری تەحریرات بوو دوایی هاتە سلێمانی هەر بە مدیریو لەوێ ناسیم ـ كە یەكێ بوو لە نیشتمانپەروەرەكانی بتلیس هەر بە توركی ئەیانوسیو شیعریان دائەنا، شیعرەكانی ئەو دەورەم ئەنارد بۆ رۆژنامەی ـ حوداث ـ كە لە كەركوك بە زمانی توركی دەرئەچوو).

نووسینە توركییەكانی رەفیق حیلمی بە زمانی توركی دەكەینە دوو بەشی سەرەكییەوە (یەكەمیان) ئەو بەشەیە كە لە رۆژنامەو گۆڤارەكاندا بلاوی كردوەتەوە (دووەمیان) ئەو بەشەیە كە بە كتێب و نامیلكە بلاویكردوەتەوە ئەو بەشەی كە لە رۆژنامەو گۆڤارەكاندا بلاویكردوەتەوە بریتییە لەو نووسینانەی كە لە دوو رۆژنامەی توركی (حوادث)و (نجمە)و دوو رۆژنامەی كوردی (رۆژی كوردستان)و (بانگی كوردستان)دا بلاویكردبوونەوە.

ئنجا با بیەنیە سەر هەر چوار رۆنامەكەو بلاوكراوەكانی مامۆستا رەفیق حیلمی:

یەكەم ـ (حوادث):

حوادث یەكەم رۆژنامەیە كە لە كەركوك بلاوكراوەتەوە، سالی 1327ی رۆمی بەرامبەر 11ی شوباتی 1911ی زایین یەكەم ژمارەی لە كەركوك چاپكرا، خاوەن ئیمتیاز (قدسیزادە محمد زەكی)و نووسەری ئەدەبی (قدسیزادە ئەحمەد مەدەنی)بوو، رۆژنامەكە بە چوار لاپەرە، هەفتەی جارێك یاخود بە دوو هەفتە جارێك دەردەچوو بابەتەكانی رامیاری، كۆمەلایەتیو یاسا، كشتوكال، هونەرو ئەدەبی بوو، ئەم رۆژنامەیە تا عوسمانییەكان

لە کەرکوکدا بوون دەردەچوو و هەموو ژمارەکانی گەیشتە (138) ژمارە کە لەم لاو لەولا لای چەند کەسێك لە کەرکوك هەیە.

لەو ژمارانەی بەرچاوم کەوتوون لە نۆ ژمارەدا مامۆستا رەفیق حیلمی نووسینی تیـادا بلاوکـردوەتـەوە، لەو سەردەمـەدا رەفیق حیلمی قوتابی بوو لە ئەعدادی مولکی سلێمانی واتە ناوەندی و ئیعدادی و بەناو (کرکوکلی) رەفیق حیلمی) واتە (رەفیق حیلمی کەرکوکی) ئەم نووسینانەی بلاوکردوەتەوە:

1 ـ چوارخشتـەکی لەسـەر پارچە شیعرێکی (زین العابدین أفندی قابلی‌زادە) کە ناونیشانی (غروبە) بووە، لە ژمارە (69)ی سالی 1912دا بلاوکراوەتەوە.

2 ـ چوارخشتـەکی لەسـەر پارچە شیعـرێکی (قـودسی) کە ناونیشانی (پەند پدەر) بووە، لە ژمارە (71)ی سالی 1912دا بلاوکراوەتەوە.

3 ـ پێنـج خشتـەکی‌یـەك بە ناونیشـانی (بێ‌هـودە ئەیلەمـە ـ بێ‌کەلکی مەکە) لە ژمارە (73)ی سالی 1912دا بلاوکراوەتەوە.

4 ـ پارچە شیعرێك بە ناونیشانی (مەنسی برمەوجود ـ واتە ـ کەسێکی وون بوو) لە ژمارە (74)ی سالی 1912دا بلاوکراوەتەوە.

5 ـ پارچـە شیعـرێـك بە ناونیشـانی (زەوالی‌قوش ـ بالندەی بەسزمان) لە ژمارە (77)ی سالی 1913دا بلاوکراوەتەوە.

6 ـ پارچە شیعرێك بەناو (برنظیرە = بۆ بێ‌وێنەیەك) لە ژمارە (80) سالی 1913دا بلاوکراوەتەوە.

7 ـ پارچە شیعرێك بەناو (بکای عشق ـ چرۆی دلداری) لە ژمارە (81)ی سالی 1913دا بلاوکراوەتەوە.

8 ـ پارچـە شیعـرێـك بە ناونیشـان (غـزل غرام) لە ژمـارە (89)ی سالی 1913دا بلاوکراوەتەوە.

9 ـ پەخشانێك بە ناونیشان (مەحزون ئولورم ـ دل تەنگ ئەبم) لە ژمارە (97)ی سالی 1914دا بلاوکراوەتەوە.

لێرەدا یەك دوو کۆپلە لە شیعـرەکـانی رەفیق حیلمی ئەخـوێنم و لێکی ئەدەمەوە:

(بێ‌هودە ئەیلەمە ـ بێ‌کەلکی مەکە یان بەفیرۆی مەدە)

گوگل یاندم یتر ئارتق خەیالم تارمار ئیمە
بەکا ئەغیاری گولدیرمە بۆ گوگل ئاهـ و زار ئیتمە
بیراق آلله ئیچون ئۆلسون بۆ روحی داغدار ئیتمە
جیهانی خون چەشملە حەزەن برلالەزار ئیتمە
ولو دولوسەدە بر گوگل آنی سن ئاشکار ئیتمە

واتە (دلم سوتا بەسە ئیتر بیرو خەیالم پرش و بلاوەکە، وا مەکە غەوارە پێمان بکەنێت دلم پڕ لە گریەو زار مەکە، توبی خوا لێم گەرێ ئەم روحی رەوانەم پر لە ئاخ و داخ مەکە، ئەم جیهـانـەش تۆ بە فرمێسکی خوێنـاوی چاوەکـانت رەنگـاورەنگ مەکە، با ئەو دلەش پڕ بێت لە ئاخ تۆ قەت نەکەی بیدرکێنیت)

لەدوا چوارینی هەمان چواریندا دەلێت:

دلابودر حد ئەفغانك صوکی قەهرو نەدامتدر
مراق ایتمك، غموم ئولمق شئامتدر شئامتدر
گوزمدن دوگدیگم خوناب زەوالمچون عەلامتدر
ئیدەرسەم عەشقمی ئیعلان هەمان قوپمش قیامتدر
(رەفیق) بر گول ایچون دەکمز اوزن هەر خارە یار ئیمتە

واتە (ئەی دل بزانە سەرەنجامی خەم خواردن هەرپەشیمانییە
دۆش دامان و پەستی بەدبەختی یەو بەدبەختی‌یە،
ئەو خوێناوەی لە چاوم دەبارێت، نیشانەی لەناوچوونە،
ئەگەر بێتو عەشقم دەرببڕم قەیامەت هەل ئەسێت،
(رەفیق) ئەوە نایـەنێت تۆ بۆ گولێـك خۆت بکـەیتـە رەفیقی هەر کەچ رەفتارێك)

لەو پەخـشـانـەش کە بەنـاونیشـان (دل تەنـگ ئەبم) بە مەعناکەیدا دەلێت:

(کـە نەوجـەوانێـك دەبینم لە تەمـەنی چواردە سالیـدایـە وەك پشکۆ تازە دەمی‌کردوەتەوە بە زولم و ستەوکاری زوو لەچاو وون دەبێـت من بەمـە زۆر دل تەنـگ دەبـم کە دەبیـسم کچێکی نەونـەمـامـی زۆر جوان بەهەزار نازونیاز لە کۆشی دایکیدا گەورەبووە بدرێتە زالمێکی درندە بەمە زۆر دل تەنگ دەبم، هتد...)

سەراپـا نووسینـەکـانی ئەو سەردەمـەی رەفیق حیلمی لە رۆژنـامـەی حەوادثـدا وەك خۆی ووتـەنی (شیعـری دەوری

مناڵی‌بوو) بریتی بوو لە سۆزی دڵی لاوێکی تازە هەڵچوو بە تورکی‌یەکی ڕەوان و بە تەعبیرێکی ئەدەبی سادەو جوان گرێی دڵی خۆی لەو ڕۆژنامەیەدا کردبووەوە، ئەم نووسینانە یەکەم هەنگاوی مامۆستابوو و لەوەوپاش دەرگاییکی بەرینی لە ڕۆژنامەی (نەجمە)دا بۆ خرایە سەر گازی پشت.

دووەم: ڕۆژنامەی (نجمە):

هەرکە سوپای ئینگلیز گەیشتنە کەرکوك و لەو شارەدا ڕەگیان داکوتا، ڕۆژنامەی (حوداث)یان داخست و لە جیاتی ئەو ڕۆژنامەی (نجمە)یان دەرکرد، یەکەم ژمارەی (نجمە) لە ساڵی 1918 دەرچوو تا ساڵی 1924 (شکری عبدالأحد) بەڕێوەبەری ڕۆژنامەکە بوو لەو ساڵەوە تا ساڵی 1926 (وەجدی ئەفەندی) بوو بە بەڕێوەبەری، (نجمە) ڕۆژنامەیەیکی ڕامیاری، کۆمەڵایەتی، ئەدەبی)بوو، هەفتەی جارێك دەردەچوو.

مامۆستا ڕەفیق حیلمی لە بەرگی دووەمی یادداشتەکەیدا دەربارەی پەیوەندی خۆی بەم ڕۆژنامەیەوە دەڵێت:

(ڕۆژنامەکەیان خستەژێر چاوێری شکری عبدالأحدی مدیری مەکتەبەکەمان، شکی تیانیە شوکری جێی متمانەی حکومەت بوو، لە ئەمری ئەوان نەدەچووەدەر من هەرچۆنی بوو خۆم تێوەداو بۆ جاری یەکەم شیعری تورکیم تیابلاوکردەوە، زۆر لە هاوڕێکانم پێیان خۆش بوو. تەنانەت ماجد لە سلێمانی‌یەوە نامەیێکی ستایشی بۆ نووسیم منیش لەسەری ڕۆیشتم و جاربەجار شیعر یا وتارێکم تیابلاودەکردەوە، ڕۆژنامە کەوتە ڕەواج، شوکری دواڕۆژی نەهاتبوە بەرچاو، ستایشەکانی خەڵقی بەلاوە خۆش بوو تا ئەو ڕۆژە لە نەجمەدا سەرووتار نەدەنووسرا بەڵام من نەم هێشت کە هیچ ژمارەیێکی بێ سەرووتار دەرچێت، باس و هەواڵی ئەو دەمە هەرهی شەڕەکەی تورك و یۆنان بوو. کەرکوك سرەوتی نەبوو، لەوێ نیشتمانپەروەر ئەوە بوو کە باسی سەرکەتنی لەشکری مستەفا کەمال بکات، ئەوانەی ڕقیان لە ئینگلیز بوو لەشکستی لەشکری یونان دەدوان و بەمە دەردی دڵیان سارێژ دەکرد، بەڕاستی دۆستەکانی ئینگلیز زۆر کەم بوون و ئەمانەش لەناو خەڵقا بەچاوێکی سووك تەماشایان دەکرا. ناوی من بەهۆی (نجمە)وە لە هەموو باکووردا دەنگی دابووەوە لە دیواخانەکانا باس باسی ڕۆژنامەی نجمەو وتارە بەتینەکانی ڕەفیق حلمی بوو، شوکری مودیر ڕۆژێکیان بانگی کردمە ماڵی خۆیان ئەو شەوە تا درەنگ بەخواردنەوەو قسەی خۆش ڕامان بوارد ئینجا باسی ڕۆژنامەکەی نەجمەی کردەوە، بەقسەی ئەو حاکمی سیاسی زۆری گلەیی لە ڕەوشتی تازەی نەجمە بوو دەیویست منی لێ دوور بخرێمەوە.

لەلایەکی‌تریشەوە ووتی لەبەر ئەوە کە تورکی باش دەزانی‌و دەنووسی ئەگەر بێتو بەڵێنی ئەوە بدەی کە بەپێچەوانەی مەرام و سیاسەتی ئینگلیزەکان نەجووڵێیتەوە بە جۆرێکی بۆت دادەنێن نەجمە بیەی بەڕێوە دەیانەوێ هەرتۆ بەسەر ڕۆژنامەکەوەبی‌و جگە لەمەش مەواجبێکی قەڵەویشت بۆ دەبڕنەوە. من لە وەڵامی شوکریدا ووتم: ئەگەر وا نەکەم چی دەبێ؟ ووتی: لەپێش هەموو شتێکا تۆ دەردەکەن و دوای ئەوە لەبەر ئەم هەڵەیە کە کردوومەو ڕێی تۆم داوە بە نووسین ڕۆژنامەکەشم لێ‌دەسێننەوە. ووتم: هەر ئەمەندە؟ ووتی: من دەڵێم ئەمەندە بەڵام دوور نیە کە لەمە زیاتریش بکەن. ووتم: وەکو چی؟ ووتی وەکو ئەوە لە مەکتەب دەرت دەکەن و لە عیراقیشت بکەنە دەرەوەو ڕەوانەی هندستانت بکەن. ووتم: گەشتێکی هندستان بەخۆرایی. شوکری تێ‌گەیشت کە وشەکانی کەڵك ناگرێو لە دڵی منا جێی نابێتەوە، لەبەر ئەوە بڕی‌یەوە. بۆ دووسبەی بەنامەیێکی ڕەسمی میللەر مفتشی ئیداری ڕێی نووسینیان لە من گرت. دوای چەند ڕۆژێکیش بە تەلگراف ئەمری گۆرانم وەرگرت کرابووم بە مامۆستای قوتابخانەی نموونەی سەعادەت لە سلێمانی لە ڕۆژی 20ی ئابی ساڵی 1921دا)

بەپێی ئەوەی دەستم کەوتوون ڕەفیق حیلمی لەم ژمارانەی ڕۆژنامەی (نجمە)دا ئەم نووسینانەی بلاوکردووەتەوە:

1 ـ لە ژمارە (489)ی ڕۆژی 18ی نیسانی ساڵی 1921دا سەر ووتارێك بە ناونیشانی (شۆرشی کۆمەڵایەتی چۆن دەکرێ؟)

2 ـ لە ژمارە (490)ی ڕۆژی 20ی نیسانی ساڵی 1921دا پارچە شیعرێك بە ناونیشانی (تۆ)وە.

3 ـ له ژماره (491)ی رۆژی 22ی نیسانی ساڵی 1921دا سەرووتارێك بە ناونیشانی (عراق و معارف).

4 ـ له ژماره (492)ی رۆژی 25ی نیسانی ساڵی 1921دا سەرووتـارێـك بە ناونیشـانی (یـۆنـان بەپێی تێڕوانی سەرەك وەزیرانی تورك)

5 ـ له ژماره (493)ی رۆژی 27ی نیسانی ساڵی 1921دا پارچە شیعرێکی شانزده دێری بە ناونیشانی (شەوو خەیاڵی تۆ)وە.

6 ـ له ژماره (494)ی رۆژی 29ی نیسانی ساڵی 1921دا نووسینێك بە ناونیشانی (بەرەو مرۆڤایەتی)یەوە.

7 ـ له ژماره (495)ی رۆژی 2ی مایسی ساڵی 1921دا سەرووتارێك بە ناونیشانی (نیشتمان)ەوە.

8 ـ له ژماره)496)ی رۆژی 9ی مایسی ساڵی 1921دا پارچە شیعرێك بە ناونیشانی (گفتوگۆیێکی فەلسەفی لە مانگی رەمەزاندا).

9 ـ له ژماره (499)ی رۆژی 11ی مایسی ساڵی 1921دا سەرووتارێك بە ناونیشانی (راپەرین پاش مردن)

10 ـ له ژمـاره (500)ی رۆژی 13ی مایـــسی 1921دا سەرووتارێك بە ناونیشانی (لە ئەنادۆل سەرلەنوێ شەڕ دەستی پێ کردەوە).

11 ـ له ژمـاره (501)ی رۆژی 16ی مایـــسی 1921دا سەرووتارێك بە ناو نیشانی (مەلیکێك) بۆ عیراق).

ئەگـەر بچینـە ناوەخنی نووسینـە تورکی‌یـەکـانی مامـۆستـا لە رۆژنـامـــەی (نجمـــە)دا دەبینین هەنـــدێ بابـەتی دڵـداری لە شیعـرەکـانیـدا هەیەو هاتووە جۆرە فەلسەفەیێك و هەندێ هێمای تەسـەوفی تیـادا بەکـارهێنـاوە ،بـەڵام لە نووسینـە کۆمـەڵایەتی‌و ئابوری‌و رامیاری‌یەکانیدا زۆر بە ئاشکرا دژی داگیرکەر وەستاوەو داوای دامەزراندنی کۆمەڵێکی شارستانی کردووە لە نووسینێکیدا داوای ئەوە دەکات شرکەیێکی گشتی بۆ سوودی گەل پێك بێت دەڵێت (بۆ چوونە پێشەوەو سەرکەوتن پێویستمان بە شۆرشێکی ئابـــوری هەیـــە. ئەم شۆرشـــە دەبـێـت شان بەشـــان شۆرشی کۆمـەڵایـەتی بروات و هەردووك پێکـەوە بینـە بەردی بناغە، ئەم چەرخـەی ئێمـەی تیـادەژین سەردەمی دامـەزرانـدنی شرکـەتی گشتی‌یـە چونکـە بەهـۆی ئەو هاریکـاری کردنـەوە کاری گەورە گەورەمـان بۆ دێتـەکـایـەوە، وەك راکێشـانی خەتی شەنـدەفەر بۆ شارەکـانمـان، هێنانی ئۆتومۆبیل لە دەرەوە، دامەزراندنی خەتی ترامواى ،دانانی هێزی کارەبا ـ ئەلکتریك ـ وە دەست خستنی کەل وپەل و شتومەك) لە ووتاری (عراق و معارف)یشدا دەڵێت (بە هەموو دڵنیایی‌یەکەوە دەڵێم ئەگەر ئێمە بەم جۆرە بوەستین و لە جێ خۆمـــانـــدا بمێنینـــەوە ئەوا پێشکـــەوتنمـــان مەحـاڵـە،

ئەمـــرۆ زانست و زانیـــاری باڵی کێشـــاوەتـەسـەر جیهـان، ئێمـەش وا لە تاریکستـانی نەزانینـدا دەژین) لەلایـەکی‌تری ئەم وتارەیدا دەڵێت (لە قوتابخانەیێکی بچوك لە شاری عەمارەدا لە کاتی دابـەشکـردنی پاداشت بەسـەر قوتـابیـەکاندا، دانیشتوانی شار، باوکـان پێنـج هەزار روپیـەیـان لەنـاو خۆیاندا بۆ قوتابی‌یە هەژارەکـانی ئەو قوتـابخـانـەیـە کۆکـردەوە هەروەهـا لە شاری بەسـرەش بۆ نوێ‌کـردنـەوەی بینـای قوتابخانەیێك لە ماوەی یەك سەعـاتـدا دە هەزار روپیـە کۆکـرایـەوە، ئەمـانـە نمـوونـەیێکی دڵ رفێنن و دەبێت لە هەموو گۆشەیێکی عیراقدا خۆی بنوێنێت) لەو سەردەمـــەدا دەنـگ وبـــاسی ئەوە بڵاوبـوەوە کە یەکێـك لە کورەکانی مەلیك حسێن دەکرێتە مەلیکی عیراق، مامۆستا رەفیق حلمـی بەرامـبـــەر ئەم دەنـگـــوبـــاسـە لە مایـــسی 1921دا سەرووتـــارێکی نووسی‌و بیـروڕای خۆی بەم جۆرە دەربـڕی کە دەڵێت (یـەکێـك لەو شتـانـەی کارێکی گرنـگ دەکەنە سەر هەر میللەتێـك دانـــاتی مەلیکـــە، مەلیـك ئاوێنـەی میللەتـە بەڵکـو بارۆمەتری میللەتە، ئەگەر ئەو ئاوێنەیە پەڵەدار بێت میللەتەکەی پەڵەدار دەنوێنێت، بوونی حوکمدار حەدێکی جیاوازکەرەوەیە لە نێـوان میللەت و مەملەکـەت، وەك لە رۆژنـامـەی (العـراق)ی هاورێدا خوێندمانەوە.

عیـراق هی دانیشتـوانی عیـراقـە ئێـمـە ئەمـە بە هەمـوو مانـا گشتی‌یەکەیەوە لامان پەسەندە، هێشتا ئێمە نە لەگەڵ ئەوانەین سەر بە مەلیك حسێن و نەش لەگەڵ ئەوانەن دژی وەستاون، عیراق بۆ عیراقی‌یەکانە، ئەوی مەرجی تەواوی تیادانەبێت ئێمە بە مەلیکی عیـراقی قبـوڵ ناکـەین. هەروەها وەك بیستومانە لەم رۆژانـــەدا هەڵبـژاردنی نوێنـەران دەست پێ‌دەکـات، دەبێت لە کاتی هەڵبـژاردنـدا دانیشتـوان لەژێر هیچ تەئسیرێکدا نەبن، بە

هەمــوو ئازادی‌یــەك نوێنــەری خۆیــان هەڵ بژێـرن. دانـان و هەڵبژاردنی مەلیکیش دەبێ بخرێتە دوای هەڵبژاردنی نوێنەرانی میللەت و بدرێتە دەست ئەو نوێنەرانەوە)

سێیەم: لە ڕۆژنامەی (بانگ‌ کردستان)و (ڕۆژی کوردستان)دا:

ئەوەبوو مامۆستا ڕەفیق حلمی لەسەر نووسینە شورشگێــرەکـانی لە ڕۆژنـامـەی (نجمـە)ی سەر بە ئینگلیـز دوورخـرایـەوەو نەقڵی سلیمـانیش کرا، ساڵێکی بەسـەرنـەچـوو سەردەمی حوکمــرانی شێــخ مەحمــود دەستی‌پێ‌کـردو ئەم دوو ڕۆژنامەیە هاتنە کایەوە:

1 ـ ڕۆژنامەی (بانگ‌ کردستان) لە ساڵانی 1922و 1923 چواردە ژمارەی لێ‌دەرچـوو لە ساڵی 1926یشـدا سێ ژمـارە. خاوەن ئمتیــازو بەرێــوەبــەرو سەرنــووســەر (مصطفی پاشـای یاموڵکی) بوو، محرر کوردی (علی کمال و م ـ نوری) و محرر تورکی (ڕەفیق حیلمی)بوو

2 ـ ڕۆژنــامــەی (ڕۆژی کوردســتــان) لە ساڵانــی 1922و 1923 لە حوکمرانی شێخ مەحمووددا شانزدە ژمارەی لێ‌دەرچوو خاوەن ئیمتیازو بەڕێوەبەر (م ـ نوری)و نووسەر (علی کمال)بوو.

ئەم دوو ڕۆژنامەیە بە کوردی و تورکی بوون جاربەجار چەند دێرێك یا پارچە شیعرێك فارسیشی تێدابوو.

مامۆستا ڕەفیق حلمی نووسەری بەشە تورکی‌یەکەی هەر دوو ڕۆژنـامـەکـە بوو، بەنـاوی خۆیـەوە لە بانگی کوردستـانـدا ئەم نووسینانەی بڵاو کردوەتەوە:

1 ـ هۆی دواکەوتنی کوردستان ،نووسینێك لە ژمارە (1)دا ڕێــکــەوتــی 2ی ئابــی ساڵــی 1922 ـ لە هەمــان ژمــارەدا نووسینێکی‌تــر بە ناونیشــانی (بــۆ ئەو کوردە ڕونـاکبیـرانـەی لە دەرەوەی کوردستاندا دەژین)

2 ـ لە ژمارە دوودا، دوو نووسین ،(یەکەمیان) بە ناونیشـانی (صنایع و معارف) تێدا گرنگی زانست و پیشەسازی دەردەبڕێت (دووەمیان) پارچە شیعرێك بە ناونیشانی (ئەخلاقی)یەوە باسی خووڕەوشتی پاك دەکات.

3 ـ لە ژمــارە چواردا نووسینێــك بە ناونیشـانی (معـارفـسـز برقومك حق حیاتی یوقدر ـ واتە قەومی نەخوێندەوار مافی ژیانی نیە).

لە ڕۆژنامەی ڕۆژی کوردستانیشدا ئەم نووسینانەی هەیە

1 ـ پارچـە شیعـرێـك بە ناونیشـانی (بـوزلی داغلردن) واتـە (لەچیا زۆر ساردەکانەوە)و لە ژێریدا نوسراوە (شاعر وطن پرور رفیق حلمی أفنــدی طرفنــدن گونـدرلمشـدر، واتــە، لەلایـەن شاعیری نیشتمانپەروەر ڕەفیق حلمی ئەفەندی‌یەوە بۆمان هاتووە.

2 ـ لە ژمــارە سێ، هەمـان ڕۆژنـامـەدا پارچـە شیعـرێـك بەناونیشانی (وطن امدادینە ـ واتە ـ بگەنە فریای نیشتمانەوە)

نووسینـە تورکی‌یـەکـانی ڕەفیق حلمی لە فەرمـانڕەوایی شێخ مەحمووددا مۆرکی کوردایەتی پێوە ئاشکراو دیارە، بانگەوازێکە بۆ یەك گرتن و وەرگرتنی خووڕەوشتی چاك و ڕووکـردنـە فێربوون و پیشـەسـازی‌و خوێنـەواری، لە ژمـارەیێکی بانگی کوردستـانـدا دەڵێت (یــەکـەم هۆی دواکـەوتنمـان نەخـوێنـدەواری‌یـە ئێستـا وادەبینین نەتـەوە تازە پێشکـەوتـووەکان شان بەشان نەتەوە خاوەن مێــژ ووەکــان بەرەو پێــشــەوە هەنـگــاو دەنێن، کەچی کوردی بەدبـەخت هێشتـا لەنـاو گۆمی ئەفسـانـەدا دەژی ،ئەم ڕاستی‌یە هەرچەندە قورس و گرانە بەڵام دەبێت دانی‌پیابنێین کەوا میللەتی ئێمە هێشتا نەگەیشتوەتە حەدی بلوغ، میللەتێك کە بیەوێ بگاتە ئەو حەدە دەبێت بیــروڕای نوێ وەربگــرێت ئەمــەش بە هۆی خوێنـدن و خوێنـەواری‌یـەوە دەست دەکەوێ بۆ ئەوەی مێشکمان ڕووناك بێتەوە دەبێ زانستی نوێ وەربگرین، ڕادەی زانیاری هەر میللەتێـك بە ژمـارەو چەشنی قوتـابخانەکانی دەپێورێت، بەردی بنـاغـەی کۆمـەڵـمـان ئەوەیـە دەبێ بە چرای زانستی شەوەزەنگی نەزانین لەنــاوبــەرین ،هــەوڵ بدەین لە خۆپــەرستی خۆمـان دووربخەینەوە بە دڵسۆزی‌یەوە کوردایەتی بکەین، با بۆ نیشتمانە خۆشــەویستـەکـەمـان بکۆشین) لە پارچـە شیعـرەکـەی ڕۆژی کوردستـانیشـدا دەڵێت (لـە چیـا زۆر ساردەکـانەوە ئاڤگەکان بە ئاوی زیوین داوێنی چیاکان ئاوپەرژێن دەکەن، ئەی کوردستان من مەفـتــونــی تۆم، تۆ زۆر جوانیـت، تۆ دڵ کەشیـت، لە تۆ پیــرۆزتـر هیـچ شوێنێـك شك نابـەم، تۆ دنیـاو بەهـەشتی منی لەناوتۆدا چاوم هەڵیناوە، تۆ مەڵبەندمی، گوڵکوکەشم هەر لەناو جەرگی تۆدا دەبێت).

ئەگـەر بێتـو ئێمـە هەمـوو نووسینـە تورکی‌یـەکـانی مامۆستای

خوالێ خوشبوو لەم چوار ڕۆژنامەیەدا بخەینەڕوو شی بکەینەوە مەگەر تۆو لۆی کتێبێك بیگرێتەخۆی، ئەگینا لە کۆڕو دانیشتنێکی وەك ئەمڕۆدا مەگەر گوڵدەستێك هەڵبژاردەتان پێشکەش بکەین و بەس لێرەدا دەبێ ئەوەشمان لەبیر نەچێت کە یەکەم پارچە شیعری کوردی خۆی لە ژمارە دووی بانگی کوردستان بە ناونیشانی (بۆ کوردان) بڵاوکردوەتەوە کە تیادا دەڵێت:

همت ئەرباب غیرەت بێستون ئیمحا دەکا
ئەو کەسەی صاحب حمیەت بێ وەتەن ئیحیا دەکا
یەعنی ئەولاد وطنی موحتاج عیلم و صنعتە
گر وطنپەور بێ شخص مەکتەبێ ئینشا دەکا
نورعلم و معرفت وا شەرق وغەربی گرتەوە
قەوم ئێمە تازە تەعلیم خط و إملا دەکا

بەشی دووەم:

نامیلکەو کتێبە تورکی‌یەکانی ڕەفیق حیلمی:

دکتۆر (شکری محمد سەگبان) یەکێك بووە لە ڕۆشنبیرەکانی کوردی تورکیا ،لە ئەوروپا خوێندن تەواو دەکات و بە پزیشکی دەگەڕێتەوە وولآت و لە ئەستەموڵ دادەنیشێت، ڕۆژنامەی (کوردستان) کە لە سالآنی 1917و 1918 محمد میهری دەری دەکرد بەم چەشنە بەتورکی ئەم دەنگوباسەی بلآو کردوەتەوە (دکتۆر محمد شکری بك - ئەم دکتۆرە زاناو بەرێزەمان ڕۆژی هەینی لێ‌دەرچێت هەموو ڕۆژێك لە بەیانی‌یەوە تا ئێواری بەرامبەر قوتابخانەی غلطە سرای لە ئوتیلی سعید پاشا پێشوازی نەخۆشەکان دەکات و بە شێوەیەکی نوێ چارەسەری نەخۆشی‌یەکانیان دەکات) ئەم روناکبیرە لە کۆمەڵ و ڕێکخراوە کوردی‌یەکانی ئەو سەردەمەدا دەبێتە ئەندام و داوای مافی کورد دەکات، پاش نوشوستی هێنانی بزوتنەوەی کوردایەتی لە تورکیادا، مستەفا کەمال فەرمانی گرتنی دەردەکات ئەمیش لەگەڵ خلوصی‌بەگ و زین العابدین ئەفەندی‌و بە دەیان لە نیشتمانپەروەرانی کورد ڕوو دەکەنە خاکی عیراق و دەبنە پەناهەندە ئەمە لەدوا ساڵەکانی بیست، لە بەغداد پەیوەندی لەگەڵ محمد ئەمین زەکی‌و توفیق وەهبی‌و ڕەفیق حیلمیدا دەبەستێت، شکری محمد سەگبان چەند کتێبێکی چاپ کردبوو لەوانە یەکێکیان لە ساڵی 1923 لە بیرۆت بە ناونیشانی (کوردلر تورکلردن ئەئیستیورلر؟ واتە کوردەکان لە تورکەکان چی‌یان دەوێت) لەم کتێبە بەرپەرچی نائبی دیاربەکر فەیض بەگی داوەتەوە کە کوردبوەو تورکچێتی کردووە، شکری سەگبان لە عیراقدا زۆر ڕێزی‌گیراوە ،لە سەرەتای سی‌یەکاندا دەچێتە پاریس وادیارە لەوێ کاربەدەستانی تورك پێوەندی پێوە دەکەن و کاری‌تێ دەکەن ئەویش بیروباوەڕی پێشوی گۆڕی‌و دەچێتە ڕیزی کوردە تورکیزمەکان و بۆ ڕەزامەندی کاربەدەستانی تورك لە پاریس کتێبێك بە فەرەنسی بە ناونیشانی (گیروگرفتی کورد - المسأله الکردیه لە ساڵی 1933 لە چاپ دەداو بلآودەکاتەوە، ژمارەیێك لەم کتێبە دەکەوێتە دەست مامۆستا ڕەفیق حلمی مامۆستاش لە ساڵی 1935دا نامیلکەیێك بە تورکی بە ناونیشانی (کورد مسألەسی صفحاتندن - چەند لاپەرەیێك لە گیروگرفتی کرد) لە چاپ دەداو بلآودەکاتەوە لەم کتێبەیدا بیرورا هەڵەکانی شکری سەگبان بەرپەرچ دەداتەوە کە تیادا ئەوەی دەربڕیبوو کە کورد نە لە ڕەگەزی ئاری‌یەو نەسامی بەڵکو دەچێتەوە سەر ڕەگەزی طورانی‌و داوای کردبوو کوردو تورك یەك بگرن و پێکەوە بژین هەروەها کوردی لە ماد جیاکردوەتەوە، ڕەفیق حیلمی ئەوەی دەربڕیبوو کە شوکری سەگبان دوو شەخسیەتی جیاوازی هەیە لە شەخسیەکی ژمارە یەکەمدا کوردپەروەر بووە کەچی لە شەخسیەتی ژمارە دوودا چوەتە کۆشی تورکیزمەکان و پشتی لە کوردایەتی کردووە.

لە سالی 1954دا مامۆستا ڕەفیق حیلمی ئەم کتێبە تورکی‌یەی لە شێوەی ڕیزە مەقالاتێکدا کردە عەرەبی‌و لە ڕۆژنامەی (الایام)ی بەغدادی بلآوی کردەوە لە سالی 1956یشدا ئەم مەقالانەی لە کتێبێکی سەربەخۆدا لە چاپداو بلآوکردەوە.

وەك لە ڕۆژنامەی (ژیان)ی سالآنی سیدا چاوم پێ‌کەوتوە ڕەفیق حلمی ڕۆمانی (ڕۆستەم)ی لە تورکی‌یەوە کردوەتە کوردی بەلآم هەرچەندە کۆشام و گەڕام سەرو سۆراخێکی ئەو ڕۆمانەم دەست نەکەوت وا بەدەستەمەوەیە لە ڕۆژانی داهاتوودا کارە تورکی‌یەکانی مامۆستای خوالێ‌خۆشبوو کۆبکەمەوەو زیاتریان لەسەر بنووسم.